

Όριοθέτηση Όρθοδοξίας και αίρέσεως – Άγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς

Καθηγητής Γεώργιος Ι. Μαντζαρίδης

Τὴν πρώτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς γιορτάζει ἡ Ἐκκλησία μας τὴν νίκη τῆς Ὁρθοδοξίας ἐναντίον τῶν αἱρέσεων. Τὸ ἰδιαίτερο ἱστορικὸ γεγονός, ποὺ ἀποτελέσσει τὴν βάση καὶ τὴν ἀπαρχὴ τοῦ ἑορτασμοῦ αὐτοῦ, ἦταν ἡ νίκη τῆς Ἐκκλησίας ἐναντίον τῆς εἰκονομαχίας. Οἱ εἰκονομάχοι πρέσβευαν ὅτι ἡ χρῆση τῶν εἰκόνων εἶναι ἀντιχριστιανική. Δὲν δέχονταν τὴν προσκύνηση τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, ὅπως καὶ τὴν τιμὴ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἱερῶν λειψάνων τῶν ἁγίων. Ἡ τοποθέτησή τους αὐτὴ δὲν ἦταν ἐπιφανειακὴ, ἀλλὰ προχωροῦσε βαθύτερα ὡς τὴν ἄρνηση τῆς ἀπεικονίσεως τοῦ Χριστοῦ, πράγμα ποὺ ὀδηγεῖ τελικὰ στὴν ἄρνηση τῆς σαρκώσεώς του καὶ τῆς παρουσίας του ὡς ἀληθινοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸν κόσμος. Ἡ ἀπόληξη αὐτὴ τῆς εἰκονομαχίας φανερώνει καὶ τὸν αἰρετικὸ χαρακτήρα της· μαρτυρεῖ ὅτι ἦταν πραγματικὴ αἵρεση.

Αἵρεση δὲν ἢ κάθε λανθασμένη θεολογικὴ ἀντιληψὴ· δὲν εἶναι ἀκόμα ἢ παρερμηνεία κάποιων σημείων τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἢ τῆς παραδόσεως

τῆς Ἐκκλησίας. Αἵρεση, ὅπως δηλώνει καὶ ἡ ἔτυμολογία τῆς λέξεως, εἶναι ἡ ἐπιλογή κάποιου μέρους τῆς θεολογικῆς ἀλήθειας καὶ ἡ ἀπολυτοποίησή του. Ἡ αἵρεση δηλαδή τεμαχίζει τὴν ἀλήθεια, ἐπιλέγει κάποιο μέρος της, τὸ ἀπολυτοποιεῖ, καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν παραποιεῖ καὶ προσβάλλει ὀλόκληρη τὴν ἀλήθεια. Ὅταν π.χ. ὁ Ἄρειος δίδασκε ὅτι ὁ Χριστὸς ἦταν ἓνας τέλειος ἄνθρωπος, δὲν ἔλεγε ψέματα· ἀλήθεια ἔλεγε. Δὲν ἔλεγε ὅμως ὅλη τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ μόνο ἓνα μέρος της· δὲν ἔλεγε ὅτι ὁ Χριστὸς ἦταν καὶ τέλειος Θεός. Ἔτσι παραποιῶσε καὶ προσέβαλλε ὀλόκληρη τὴν χριστιανικὴ ἀλήθεια. Δὲν ἀναγνώριζε τὴν ἔνωση τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρώπινης φύσεως στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, πὺ ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιό της ἔνώσεως τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό, δηλαδή τῆς σωτηρίας καὶ τῆς θεώσεώς του. Προσέβαλλε τὰ θεμέλια τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ δημιουργοῦσε αἵρεση.

Ἡ οὐσία λοιπὸν τῆς αἱρέσεως γιὰ τὸν Χριστιανισμὸ ἔγκειται ἀκριβῶς στὴν προσβολὴ τῆς ἔνώσεως τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν ἄνθρωπο, πὺ θεμελιώνεται στὸ πρόσωπο τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ. Ἡ αἵρεση δηλαδή προσβάλλει τὴν δυνατότητα τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία ταυτίζεται μὲ τὴν θέωσή του.

Ἡ θέωση τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸ τῆς δημιουργίας του. Ὁ ἄνθρωπος δημιουργήθηκε «κατ'εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν» Θεοῦ. Εἶναι δημιούργημα τοῦ Θεοῦ, πὺ κλήθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Δημιουργό του νὰ τὸν ὁμοιάσει· νὰ γίνει θεός, ὄχι βέβαια κατὰ τὴν οὐσία του ἀλλὰ κατὰ χάριν, ὅπως λέγεται στὴν θεολογικὴ γλώσσα. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἦταν δυνατό νὰ πραγματοποιηθεῖ μετὰ τὴν ἀποστασία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ τὴν ὑποταγὴ του στὴν ἁμαρτία. Ἡ ἐπαναφορὰ του στὸ «καθ' ὁμοίωσιν» ἡ τὴν θέωση, εἶναι ἡ σωτηρία του.

Ὁλόκληρη ἡ ἱερὰ ἱστορία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, πού κορυφώνεται μέ τήν σάρκωση τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ, φανερώνει τὸ ἔργο τῆς θείας οἰκονομίας γιά τήν σωτηρία τοῦ κόσμου. Καί ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ πνευματικός χῶρος, μέσα στόν ὁποῖο μυσταγωγεῖται ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων.

Οἱ αἱρέσεις ὡς προσβολές τῆς σωτηρίας αὐτῆς παρουσιάστηκαν στήν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας σέ δύο ἐπιπεδα· α) στό ἐπίπεδό τῆς ἴδιας τῆς σωτηρίας πού προσφέρει ὁ Θεός στόν ἄνθρωπο, ὅπως συνέβη μέ τόν Δοκητισμό, τόν Ἀρειανισμό, τόν Νεστοριανισμό, τόν Μονοφυσιτισμό κ.α., καί β) στό ἐπίπεδό τοῦ τρόπου οἰκειώσεως τῆς σωτηρίας αὐτῆς ἀπό τόν ἄνθρωπο, ὅπως συνέβη μέ τόν Βαρλααμιτισμό, πού πολέμησε ἡ Ἐκκλησία μέ πρωτοστάτη τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ.

Οἱ ἀρχαῖες αἱρέσεις προσέβαλαν τήν σωτηρία στό πρῶτο ἐπίπεδο, δηλαδή στό ἐπίπεδο τῆς προσφορᾶς τῆς ἀπό τόν Θεό στόν ἄνθρωπο. Ἄν ὁ Χριστός δέν ἦταν ἀληθινός ἄνθρωπος, ἂν δέν εἶχε δηλαδή πραγματικό ἀνθρώπινο σῶμα ἀλλά φαινομενικό, ὅπως διατείνονταν οἱ ἀρχαιότεροι αἰρετικοί, οἱ λεγόμενοι Δοκῆτες, πού πολεμήθηκαν ἰδιαίτερα ἀπό τόν Ἀπόστολο καί Εὐαγγελιστή Ἰωάννη, ἢ ἂν ἦταν μόνο ἄνθρωπος, ὅπως ὑποστήριζαν ἀργότερα οἱ Ἀρειανοί, ἢ μόνο Θεός, ὅπως δίδασκαν οἱ Μονοφυσίτες, ἢ ἂν ἦταν καί Θεός καί ἄνθρωπος, ἀλλά ὡς δύο ξεχωριστές φύσεις πού δέν ἐνώθηκαν σέ ἓνα πρόσωπο, ὅπως ἔλεγαν οἱ Νεστοριανοί, ἢ ἀκόμα ἂν ἦταν μόνο τέλειος Θεός ὄχι ὅμως καί τέλειος ἄνθρωπος, ὅπως ἰσχυρίζονταν οἱ Ἀπολιναριστές, δέν θά εἶχε πραγματοποιηθεῖ στήν πληρότητά του τὸ ἔργο τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ ἄνθρωπος, ὅπως διδάσκουν οἱ Γραφές καί οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, σώζεται, ὅταν προσλαμβάνεται ἀπό τόν Θεό, ὅταν ἀνασυνδέεται καί ἐνώνεται μέ τήν πηγὴ τῆς ζωῆς του. Ὅλες οἱ ἀρχαῖες

αίρέσεις ἀρνοῦνταν μερικῶς ἢ ὀλικῶς τὴν πίστη καὶ τὴν διδασκαλία αὐτὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ἔτσι προσέβαλλαν τὴν ἐμπειρία ποὺ εἶχαν ἐξαρχῆς τὰ μέλη της, ὅτι ἡ κοινωνία μὲ τὸν Χριστό, ἢ μετοχή τους στὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, εἶναι πραγματικὴ κοινωνία μὲ τὸν Θεό, μετοχὴ στὴν θεία ζωὴ.

Κάποιο εἶδος συνόψεως ἢ ἀνακεφαλαιώσεως τῶν ἀρχαίων αἱρέσεων ἦταν ἡ εἰκονομαχία. Ἔτσι κατὰ τὴν περίοδο τῆς εἰκονομαχίας, ποὺ διήρκεσε περισσότερο ἀπὸ ἕναν αἰῶνα (726-843), ἐπανῆλθαν στὸ προσκῆνιο μὲ κάποια παραλλαγή πολλὲς πλάνες τῶν προηγουμένων αἱρέσεων. Γι' αὐτὸ κατὰ τὸν ἑορτασμὸ τῆς Ὁρθοδοξίας γίνεται μνεῖα τῆς καταδίκης ὅλων τῶν αἱρέσεων καὶ διακηρύσσεται ἡ ἀταλάντευτη πίστη τῆς Ἐκκλησίας στὴν ἀδιάσπαστη παράδοσή της: «Οἱ Προφῆται ὡς εἶδον, οἱ Ἀπόστολοι ὡς ἐδίδαξαν, ἡ Ἐκκλησία ὡς παρέλαβεν, οἱ Διδάσκαλοι ὡς ἔδογματίσαν, ἡ Οἰκουμένη ὡς συμπεφρόνηκεν...οὕτω φρονοῦμεν, οὕτω λαλοῦμεν, οὕτω κηρύσσομεν» (Συνοδικὸν Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου).

Ἡ εἰκονομαχία ἀποτελοῦσε ἕνα εἶδος θρησκευτικῆς ἰδεολογίας, ἡ ὁποία ἀμφισβητοῦσε καὶ σὲ τελικὴ ἀνάλυση ἀπέρριπτε τὸ γεγονὸς τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεση τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἄν ὁ Χριστὸς δὲν μπορεῖ νὰ ἐξεικονίζεται, σημαίνει ὅτι δὲν εἶναι καὶ ἀληθινὸς ἄνθρωπος. Ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ δηλώνει καὶ ὑπογραμμίζει τὴν ἀλήθεια τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως. Προβάλλει τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ, ποὺ φανερώθηκε μέσα στὸν κόσμον, γιὰ νὰ σώσει τὸν ἄνθρωπον.

Ὅλες οἱ ἀρχαῖες αἱρέσεις, ποὺ ἐμφανίστηκαν κατὰ τὴν πρώτη μετὰ Χριστὸν χιλιετία, ἀντιμετωπίστηκαν ἀπὸ τὶς ἑπτὰ Οἰκουμενικὲς Συνόδους. Καὶ ἡ νίκη τῆς Ὁρθοδοξίας, ποὺ γιορτάζεται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία κατὰ τὴν πρώτη Κυριακὴ τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, προβάλλεται ὡς νίκη

έναντίον τῶν αἱρέσεων αὐτῶν, πού ἀμφισβήτησαν τὴν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου στὸ ἐπίπεδό της προσφορᾶς της ἀπὸ τὸν Θεό.

Ἡ δεύτερη Κυριακὴ της Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς ἔρχεται ὡς προέκταση τῆς Κυριακῆς τῆς Ὁρθοδοξίας. Τὴν Κυριακὴ αὐτὴ γιορτάζει ἡ Ἐκκλησία μας τὴν νίκη τῆς ἐναντίον μίας ἄλλης μορφῆς αἱρέσεως· μίας αἱρέσεως πού ἀμφισβήτησε τὴν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου στὸ δεύτερο ἐπίπεδο, στὸ ἐπίπεδό του τρόπου οικειώσεώς της ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Καὶ στὸν ἀγῶνα τῆς Ἐκκλησίας ἐναντίον τῆς αἱρέσεως αὐτῆς πρωτοστάτησε ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς γεννήθηκε τὸ 1296. Εἶχε εὐλαβέστατους καὶ εὐκατάστατους γονεῖς. Σὲ ἡλικία ἑπτὰ ἐτῶν ὁ Γρηγόριος ἔμεινε ὀρφανὸς ἀπὸ πατέρα καὶ ἀνέλαβε τὴν φροντίδα τῶν σπουδῶν του ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτορας, πού τὸν προόριζε καὶ γιὰ ὑψηλὰ κρατικὰ ἀξιώματα. Παράλληλα ὅμως γνώρισε καὶ τὴν ἀσκητικὴ ζωὴ ἤδη μέσα στὸ πλαίσιο τῆς οἰκογενείας του καὶ μνήθηκε στὴν νοερὰ προσευχὴ ἀπὸ τὸν ἁγιορείτη μοναχὸ καὶ ἀκολουθῶς μητροπολίτη Φιλαδελφείας Θεόληπτο. Ἐνῶ ὅμως ὁ αὐτοκράτορας τὸν προόριζε γιὰ ὑψηλὰ κρατικὰ ἀξιώματα, αὐτὸς προτίμησε τὴν μοναχικὴ ζωὴ.

Τὸ Φθινόπωρο τοῦ 1316 σὲ ἡλικία εἴκοσι ἐτῶν ξεκίνησε μαζί μὲ τοὺς δύο μικρότερους ἀδελφούς του Μακάριο καὶ Θεοδόσιο γιὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος. Κατὰ τὰ τρία πρῶτα χρόνια της ἐκεῖ παραμονῆς του ἔζησε ὑπὸ τὴν πνευματικὴ καθοδήγηση τοῦ ἀσκητοῦ Νικοδήμου στὰ ὄρια τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Βατοπαιδίου. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Νικοδήμου μετέβη στὸ κοινόβιο τῆς Μεγίστης Λαύρας καὶ ἀκολουθῶς ἀποσύρθηκε σὲ ἐρημητήριο.

Τὸ 1325 ἐπιδρομὲς τῶν Τούρκων ἀνάγκασαν τὸν Παλαμᾶ, ὅπως καὶ ἄλλους ἁγιορεῖτες νὰ φύγουν ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος. Τότε πῆγε σὲ

έρημητήριο τῆς Σκήτης τῆς Βεροίας, ὅπου παρέμεινε πέντε περίπου χρόνια μὲ ἐντονότατη ἄσκηση. Τὸ 1331 ἐπιδρομὲς τῶν Σέρβων τὸν ἀνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψει τὴν περιοχὴ τῆς Βεροίας καὶ νὰ ἐπιστρέψει στὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅπου συνέχισε τὴν ἐρημικὴ του ζωὴ στὸ ἡσυχαστήριον τοῦ ἁγίου Σάββα. Ἐκεῖ πληροφορήθηκε τὶς ἀντιλήψεις τοῦ Βαρλαάμ, θεολόγου καὶ φιλοσόφου ἀπὸ τὴν Καλαβρία τῆς Νοτίου Ἰταλίας.

Ὁ Βαρλαάμ ἦταν ὀρθόδοξος καὶ δεχόταν ὅλα τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας, πὺ εἶχαν διατυπωθεῖ ἀπὸ τὶς ἑπτὰ Οἰκουμενικὲς Συνόδους. Ἐπομένως δὲν παρουσίαζε αἰρετικὲς ἀντιλήψεις στὸ πρῶτον ἀπὸ τὰ δύο ἐπίπεδα πὺ ἀναφέραμε, ἀλλὰ στὸ δεύτερον· στὸ ἐπίπεδο τοῦ τρόπου οἰκειώσεως τῆς σωτηρίας τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον. Δὲν ἔλεγε ὁ Βαρλαάμ ὅτι ὁ Χριστὸς ἢ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα εἶναι κτίσμα, ὅπως ὑποστήριζαν οἱ Ἀρειανοὶ ἢ οἱ Πνευματομάχοι, ἀλλὰ ἰσχυριζόταν ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ ἡ χάρις του, μὲ τὴν ὁποία σώζεται ὁ ἄνθρωπος, εἶναι κτιστή. Αὐτὸ ὅμως σήμαινε καὶ πάλι ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔρχεται σὲ ἄμεση προσωπικὴ σχέσι μὲ τὸν Θεὸν καὶ δὲν ἐνώνεται μαζί του, ἀλλὰ μὲ κάποιον κτίσμα. Καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς δὲν ἦταν γιὰ τὴν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ αὐτὸ πὺ ὑποστήριζαν οἱ Ἀρειανοὶ καὶ οἱ Πνευματομάχοι.

Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὄντολογικὸ γεγονός. Εἶναι δηλαδὴ γεγονός πὺ καλύπτει ὀλόκληρη τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πραγματοποιεῖται μὲ τὴν ἄμεση προσωπικὴ κοινωνία καὶ ἐνωσὴ του μὲ τὸν Θεόν. Εἶναι ἡ μετάδοσι τῆς θείας ζωῆς πὺ ἔχασε ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν ἀποστασία του ἀπὸ τὸν Θεόν. Ὁ ἄνθρωπος δὲν σώζεται μαθαίνοντας ὀρισμένους ἀλήθειες ἢ ἀποκτώντας κάποιες θεωρητικὲς γνώσεις γιὰ τὸν Θεόν. Καὶ ὁ Θεὸς δὲν σώζει τὸν ἄνθρωπον μεταδίδοντάς του πληροφορίες γιὰ τὸν ἑαυτὸν του, ἀλλὰ τὸν σώζει ἐρχόμενος ὡς ἄνθρωπος, χωρὶς νὰ

παύει νὰ εἶναι Θεός. Τὸν σώζει μὲ τὴν ζωὴ καὶ τὸν θάνατό του, μὲ τὸν σταυρὸ καὶ τὴν ἀνάστασή του.

Ὀλόκληρο τὸ μυστήριον τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου συνοψίζεται ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο μὲ μία φράση: «Μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον· Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν Πνεύματι, ὤφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ» . Τὸ μυστήριον αὐτὸ βιώνεται στὸν πνευματικὸ χῶρον τῆς Ἐκκλησίας. Οὐσιαστικὰ τὸ μυστήριον αὐτὸ ταυτίζεται μὲ τὸ ἴδιον τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας. Γιὰ αὐτὸ καὶ ἡ Ἐκκλησία, πού μυσταγωγεῖ τὴν κοινωνία καὶ ἔνωση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό, χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν ἅγιον Γρηγόριο Παλαμᾶ ὡς «κοινωνία τῆς θεώσεως».

Κοινωνία τῆς θεώσεως σημαίνει κοινωνία πού προετοιμάζει καὶ ἀναδεικνύει θεοὺς· θεοὺς κατὰ χάρη. Αὐτὸ ἄλλωστε ἦταν καὶ τὸ προαιώνιον σχέδιον τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ὅπως δηλώνεται μὲ τὸ «καθ' ὁμοίωσιν»· νὰ ἀναδειχθεῖ ὁ ἄνθρωπος θεὸς μετέχοντας στὴν χάρη τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ἡ πραγματοποίηση ὅμως τοῦ σχεδίου αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἀπαιτεῖ τὴν συγκατάθεση καὶ συνεργασία τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θεὸς προίκισε τὸν ἄνθρωπο μὲ ἐλευθερία καὶ τίποτε δὲν τοῦ ἐπιβάλλει μὲ τὴν βία. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ σκοπὸς πού ἔθεσε ὁ Θεὸς γιὰ τὸν ἄνθρωπο πραγματοποιεῖται μόνο μὲ τὴν αὐτεξούσια συνεργασία του. Καὶ ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος διαστράφηκε μὲ τὴν ἀποστασία του ἀπὸ τὸν Θεό, χρειάζεται νὰ ἀγωνιστεῖ, γιὰ νὰ ξαναβρεῖ μὲ τὴν χάρη τοῦ Θεοῦ τὸν πραγματικὸ ἑαυτό του καὶ νὰ προχωρήσει στὸν κατὰ Θεὸ σκοπὸ του. Σὲ αὐτὸν τὸν ἀγῶνα καλεῖ καὶ ἡ Ἐκκλησία τὸν καθένα ἰδιαίτερος κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς.

Ἄριστος ὁδηγὸς γιὰ τὴν ἐπιτυχή διεξαγωγή τοῦ ἀγῶνα αὐτοῦ εἶναι ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς. Ὁ μεγάλος αὐτὸς θεολόγος τῆς Ἐκκλησίας

μᾶς διδάσκει πρὶν ἀπὸ ὅλα, πόσο ἀπαραίτητο εἶναι νὰ ξαναβρεῖ ὁ ἄνθρωπος τὸν πραγματικὸ ἑαυτό του, νὰ τὸν κατευθύνει πρὸς τὸν Θεὸ καὶ νὰ οἰκειωθεῖ τὴν μεγάλη δωρεὰ τῆς σωτηρίας ποὺ προσφέρει ὁ Θεός. Μᾶς διδάσκει, πόσο πουδαῖο εἶναι νὰ στραφεῖ ὁ ἄνθρωπος στὸν ἐσωτερικὸ ἑαυτό του, νὰ ἐπαναφέρει τὸν διασκορπισμένο νοῦ του μέσα στὴν καρδιά του καὶ νὰ ἀκούσει τὸ κάλεσμα ποὺ τοῦ ἀπευθύνει ὁ Χριστός: «Ἴδου ἔστηκα ἐπὶ τὴν θύραν καὶ κρούω· ἐάν τις ἀκούσῃ τῆς φωνῆς μου καὶ ἀνοίξῃ τὴν θύραν, εἰσελεύσομαι πρὸς αὐτὸν καὶ δειπνήσω μετ’ αὐτοῦ καὶ αὐτὸς μετ’ ἐμοῦ» . Αὐτὲς τὶς ἀλήθειες καὶ αὐτὸν τὸν τρόπο ζωῆς ὑπερασπίστηκε ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἀπέναντι στὸν Βαρλαάμ. Αὐτὲς οἱ ἀλήθειες καὶ αὐτὸς ὁ τρόπος ζωῆς ἀμφισβητήθηκαν καὶ πολεμήθηκαν ἀπὸ τὸν Βαρλαάμ καὶ τοὺς ὁμόφρονές του.

Θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι μὲ τὴν διδασκαλία τοῦ Βαρλαάμ δὲν εἴχαμε μία ἀπλή αἵρεση, ἀλλὰ πλήρη ἀνατροπὴ καὶ καθαίρεση τῆς δωρεᾶς τῆς θείας οικονομίας. Καὶ χρησιμοποιώντας τὰ λόγια τοῦ ἁγίου Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου γιὰ κάποιο ἀνάλογο φαινόμενο τῆς ἐποχῆς του, πρόκειται γιὰ διδασκαλία, ἢ ὁποῖα «πᾶσαν ἀνατρέπει τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν οικονομίαν καὶ φανερῶς ἀπαρνεῖται τὴν ἀνακαίνισιν τῆς φθαρείσης εἰκόνας...» .

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς προασπίστηκε τὴν αὐθεντικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ ἦταν ἐξαρχῆς κοινὴ στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴν Δύση. Ἀγωνίστηκε γιὰ τὴν ἄρση τῶν ἀποκλίσεων ποὺ δημιούργησε τὸ σχίσμα. Καταπολέμησε τὴν διδασκαλία τοῦ Βαρλαάμ ὅτι ἡ ἐνεργεία ἢ χάρη τοῦ Θεοῦ εἶναι κτιστή, καὶ τόνισε ὅτι ὁ Θεὸς μὲ τὴν ἄκτιστη χάρη του ἔρχεται σὲ προσωπικὴ κοινωνία μὲ τὸν ἄνθρωπο, ἐνώνεται μαζί του καὶ τὸν θεοποιεῖ. Ἔτσι πρόβαλε ἀπαραχάρακτο τὸν Χριστιανισμό, στήριξε τὴν Ὁρθοδοξία καὶ διατήρησε ἀνοικτὴ τὴν ὁδὸ τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ἀποσύνδεση τῆς χριστιανικῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, πού σημειώθηκε κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους, παραμόρφωσε τὸν Χριστιανισμό καὶ εὐνόησε τὴν ἐκκοσμίκευση. Κι ἐπειδὴ ἡ ἐκκοσμίκευση καθιερώθηκε καὶ ἐμπεδόθηκε πρῶτα στὴν Δύση, γιὰ νὰ διαδοθεῖ ὡς εἰσαγόμενη καὶ στὴν Ἀνατολή, ἡ ὑπεροχὴ τῶν δυτικῶν στὴν κατάστασι αὐτὴ ἦταν εὐνόητη. Γι' αὐτὸ οἱ ἐκκοσμικευόμενες κοινωνίες τῆς Ἀνατολῆς εἶναι φυσικὸ νὰ μειονεκτοῦν ἀπέναντι στὶς ἐκκοσμικευμένες κοινωνίες τῆς Δύσεως καὶ νὰ χρειάζονται νὰ τίς ἀκολουθοῦν διαρκῶς ὡς οὐραγοὶ κατευθυνόμενοι σὲ ἀδιέξοδο. Περιφρονήσαμε τὶς ἀθηντικὲς μας ρίζες, ἀπαρνηθήκαμε τὸν πνευματικὸ μας πλοῦτο, λησμονήσαμε τὸν ὑπερβατικὸ προσανατολισμὸ μας καὶ θελήσαμε νὰ ἐκσυγχρονιστοῦμε περπατώντας ξιπόλητοι στὰ ἀγκάθια τῆς ἐκκοσμικεύσεως.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς σὲ μία κρίσιμη καμπὴ τῆς ἱστορίας πρόσφερε μὲ τὴν ζωὴ καὶ τὴν διδασκαλίαν του τεράστιο πλοῦτο γιὰ τὴν στήριξη τοῦ γένους καὶ τῆς Ἐκκλησίας μας ὄχι μόνον στὴν ἐποχὴ του, ἀλλὰ καὶ σὲ ὀλόκληρη τὴν σκοτεινὴ περίοδο τῆς τουρκοκρατίας πού ἐπακολούθησε. Ἀλλὰ καὶ σήμερον τὸ πρόσωπο καὶ ἡ διδασκαλία του ἀποτελοῦν πολυτιμότερο κεφάλαιο, πού προσφέρεται γιὰ τὴν στήριξη καὶ τὴν δημιουργικὴ πορεία μας πρὸς τὸ μέλλον. Γιὰ τὴν πορεία μας μέσα στὴν ἱστορία, γιὰ τὸν διάλογό μας μὲ τὸν χριστιανικὸ ἀλλὰ καὶ τὸν μὴ χριστιανικὸ κόσμον τῆς παγκοσμιοποιούμενης καὶ διαλυόμενης κοινωνίας μας.

Τελειώνοντας θὰ ἤθελα νὰ κάνω δύο ἐπισημάνσεις, πού ἔχουν κάποια ἰδιαιτέρη σπουδαιότητα καὶ ἐπικαιρότητα σήμερον. Ἡ μία συνδέεται μὲ τὴν ζωὴ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καὶ ἡ ἄλλη μὲ τὴν διδασκαλίαν του.

Ὅταν ὁ Παλαμᾶς χειροτονήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολιν ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης καὶ πῆγε στὴν Θεσσαλονίκη γιὰ νὰ

ἀναλάβει τὸν θρόνο του, βρέθηκε ἀντιμέτωπος μὲ τὴν ἐπανάσταση τῶν Ζηλωτῶν, οἱ ὅποιοι καὶ τὸν ἐμπόδισαν νὰ εἰσέλθει στὴν πόλη. Ὁ Παλαμᾶς ἀποσύρθηκε εἰρηνικὰ στὸ Ἅγιον Ὅρος, ὅπου καὶ παρέμεινε ἀσκητεύοντας, ὅπως πρὶν, ἐπὶ ἓνα περίπου χρόνο. Τότε ὁ βασιλιάς τῶν Σέρβων Στέφανος Δουσάν, πού ἐξαιτίας τῶν ἐμφύλιων ταραχῶν καὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ζηλωτῶν βρῆκε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπεκτείνει τὴν κυριαρχία του σὲ σημαντικό μέρος τῆς Μακεδονίας, ἐπισκέφτηκε τὸ Ἅγιον Ὅρος καὶ προσπάθησε νὰ προσεταιριστῆ τὸν ἀποκλεισμένο ἀπὸ τὴν ἔδρα του ἱεράρχη μὲ κολακευτικὲς ὑποσχέσεις γιὰ πολιτικὴ ἐξουσία, μεγάλες δικαιοδοσίες καὶ ἄφθονα χρήματα. Στὶς προτάσεις του αὐτὸς ὁ ἐμπερίστατος ἱεράρχης ἔδωσε τὴν ἀκόλουθη ἀρχοντικὴ ἀπάντηση:

«Δὲν ἔχω καμία ἀνάγκη ἀπὸ ἐξουσίες, δικαιοδοσίες καὶ ἄφθονα χρήματα. Ἄν πάρει κάποιος ἓναν σπόγγο πού χωράει ἓνα ποτήρι νερὸ καὶ τὸν ρίξει μέσα στὸ Αἰγαῖο, δὲν θὰ ἀπορροφήσει ποτὲ τὸ ἀχανὲς πέλαγος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ θὰ πάρει μόνο ἓνα ποτήρι νερό, ὅσο δηλαδὴ ἀντιστοιχεῖ στὴν φυσικὴ του χωρητικότητα, καὶ θὰ ἐγκαταλείψει ὡς ἀδιάφορο ὅλον ἐκεῖνο τὸν ὑγρὸ ὄγκο. Ἔτσι καὶ ἐγὼ, ἔμαθα ἀπὸ παλιὰ καὶ μοῦ ἔγινε σχεδὸν φυσικό, νὰ ζῶ μὲ λίγα καὶ νὰ ἀρκοῦμαι μόνο στὰ ἀπαραίτητα. Γιὰ αὐτό, καὶ ἂν ἀκόμα μου προσφέρεις ὅλο τὸ χρυσάφι πού βρίσκεται ἐπάνω στὴν γῆ καὶ μέσα στὰ ἔγκατα τῆς γῆς, καὶ ἂν ἀκόμα μὲ πάρεις καὶ μὲ βουτήξεις ὀλόκληρο μέσα στὸ ρεῦμα τοῦ μυθικοῦ Πακτωλοῦ, δὲν θὰ πάρω ἀπὸ ἐκεῖ τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὴν καθημερινὴ τροφή καὶ τὰ ἀναγκαῖα. Συνεπῶς δὲν χρειάζεται οὔτε μὲ ἐνδιαφέρει καθόλου ἡ συζήτηση γιὰ τὶς πολλές καὶ μεγάλες δωρεὲς καὶ τὶς χρηματικὲς παροχὲς σου» .

Ἡ ἄλλη ἐπισήμανση συνδέεται, ὅπως εἶπαμε, μὲ τὴν διδασκαλία του. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὡς «κῆρυξ τῆς χάριτος» τόνισε ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ἢ ἡ χάρις του, μὲ τὴν ὁποία καὶ σώζεται ὁ ἄνθρωπος, δὲν εἶναι κτιστή. Ὁ Θεὸς δηλαδὴ δὲν σώζει τὸν ἄνθρωπο μὲ κάποιο κτιστὸ στοιχεῖο πού

μεσολαβεί ανάμεσα σὲ αὐτὸν καὶ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ ἔρχεται ὁ ἴδιος σὲ ἄμεση προσωπικὴ κοινωνία καὶ ἔνωση μαζί του. Αντίστοιχα λοιπὸν καὶ ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ προσεγγίσει τὸν Θεὸ ἄμεσα καὶ προσωπικά. Γιὰ αὐτὸ καὶ ἡ προσευχή, πού βρέθηκε στὸ ἐπίκεντρο τῆς διενέξεώς του μὲ τὸν Βαβλαάμ, δὲν εἶναι ἀπλῶς ἡ μνήμη τοῦ Θεοῦ ἢ ἡ κίνηση τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ πρὸς τὸν Θεό, ὅπως ὑποστήριζε ὁ Βαβλαάμ, ἀλλὰ ἡ προσωπικὴ κοινωνία καὶ ἔνωση μὲ αὐτόν, πού κορυφώνεται στὴν θεία Κοινωνία.

Προσευχὴ σημαίνει ἀναφορὰ σὲ πρόσωπο. Καὶ ὁ ἄνθρωπος πού προσεύχεται πραγματικὰ νιώθει τὴν παρουσία τοῦ προσώπου πρὸς τὸ Ὅποιο ἀπευθύνει τὴν προσευχή του. Ἰδιαίτερα μάλιστα ἡ προσευχή τοῦ Ἰησοῦ, τὸ «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ἐλέησόν με», πού ὑποστήριζε ὁ Παλαμᾶς ὅτι πρέπει νὰ ἔχει διαρκῶς στὰ χεῖλη του κάθε πιστός, ἀποτελεῖ καὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας τὴν κυριότερη σύσταση καὶ προτροπὴ τῆς σύστασης καὶ προτροπὴ γιὰ τὴν ἀνόρθωσή του καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῆς κοινωνίας του μὲ τὸν Θεὸ καὶ τὸν συνάνθρωπο.

Πηγή: Ἱερὰ Μονὴ Αγίου Ἰωάννου Καρέα.

Επιμέλεια: π. Στέφανος Κωστόπουλος (Καθηδρικός Ἱερὸς Ναὸς Ἁγίας Τριάδος Βύρωνος)